Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi
Sayı IÜ. kmır İ99S, B!&3- 1*7,

DEDE KORKUT'(.' \ BİR DUASİ ÜZERİNE

Alimcan INAYE'I *

Dede; Knrkui Hikayeler, i'ndöi sadece- *Dtrse İ-Iou Qğtı Bitğnç Hûa Boyını Beyan ftfo? Ilanum İfcy (* M Ergiu* s. 95) haçlıgrm taçıyan hıkavedc *İltık yamîuran çırağurı vxn<t iıtnttt}* peklinde bir dua bıiJunmaktadıf ki bumıı bııgılnkü U>gur Türklerinde kulJ^ıiibn *çırağım yoh?ifrfr, çırağını mndırmak* deyimleriyle aynı antantı tftşırtrgj rı^ıklır *Uygur 'hlînîfl izahtık iv&rt* nin 2. cikiinde *ISI- çjtnğmı yakmak . çırağını yandırmak* dıivjiiılîn "Auılıinn yjı^ıdddan eti haiap eını^den, o evde yaşjyıp dirilik etmek" seklindo açıkfammıkfadırf UTJL *2.. s.* 7^2) Yine *i'yşu!* Türkç^si'ndo bııhınan *Çırakın riçtlr/neslikl* Çır:ı^ı Köndürtıcı TJıî) deyimi de " unulmndLin hatirhınnk, devanı ettirmeli, sulüp çıkınak gilîi îuüatttİHTi *\tfK\e* wlîîr" şckluuJı: ızüh ediJnüçcirflJTEFBS . s 197 lYfiıı bır.Klâ ifadı: edilmek i^lcncil "aile ocağının devam elmesi "dır. A>ın sokilJt Dedı; KıtrkuL'u» *Hak yam/uran çıı'iijŞuli yarıa Haslın* şsklindekı duası dıı " Aile ücıı^ın devam elsiu " ya (l(l " Aık ocıt^ın siSnmegin " jmlanıuıa gelir. M^clcye bu nüklydjıı bakınca ktıtıtniin* alau dıuının çok derin mitolojik temele dü\ a cıdağı gfirüJur.

Düiiılukî *çiMğ* ' kel i mesıiıin Farsça köken lJ oldıgiiiiı IÎÎIIIVOFıI/. " Mum, knndîT " anlamın» gclı:h bu kelimu Türkçe'ye lilajiıvfile birlikte girmiş ohııaJıcIır. Ancak yıkarıdıi *di\ be* I İri ı iğimi/, gibi *ç.utıfp.m yakmak* vtyp *çtır/ğust \tandiirmnk* deyimleri " mum yakıınk". "^ıklımdırmak " jiınlainından daJıa z^-ads " aile ocağını d^'um eUinuck ". " ailt; ttcıgnn s^nılıtntii;jiiüK " :»ı'anılannı ılıide etmekledir. " Aile «laı^ını devum ettirmek". " ;ıilc o^;^'iıii ^ndıiTmeınsk " anlayışı ıss Türklerde *çırojî* kelimemi almmadan çok üno: v»r nlan bir inilatojik. geEcjıekiir. llu bakı indîm bırjdjı *ç<rttR* kelimesi bizırîi İçin pek *\'IU\\ı i»]\nu* la^ma;^ Asıl önemli olan *çırağ* kcLlntesındc sııkli " ateş "tir.

Bilindiği gibi. *anki* Türkler rtlege *orJod* dK'orlıırdı *ot* tân "olun yakıldığı yer" anlamına gelen *tjiağ* kelimesi ıırûtihnıç. üfilıa smıra bu kelime *t>ç >c* şeklinde bu

---

* Ege Üniversitesi 1 ark IJiınyıiSi ^[^^rnmıılan Unslîniütı ı^gretim uyesidir.

1 Farsça *ç&nğ* don geldiği diLjiniıluL İm kcîınıeJttı *çır* L^J 'ÎLIrkto'da " yağ " jıılanınıjgeliîKbölİEfEDPT. ^4?"7 ,ı IDfikyısjvİjı *frtfik/-Ç"vğ* kclim&iiiim *pr*— jıijt fiil ısifiA bitlctiınşirıdtaı TUrtuHiş nlrsjuaı iLi ıtııijılüiicldı.

fonelüt delikliğe ugvaçarak *öetil?* ttfimisftıtf *TÜEAI}, VU,* s. 92. EDPT., 5.4ö).

Ateşin Türkler için tu: anlama geldiği ise bilinen konudur Prof. Dr Bahaeddin Öge! *Tdrk Mîtnhjh'î İt* .ıdL kilabında bıı konuya ^7 sayfa ayırmışı ir Prof. AbiiıVkcjdir Inan'ın *Maknielc ve İmaleme ter I.* Prof. fJr. PtTlı^v NHLIl BoraLav'ım *fOOSvrtid/ı 'İ'ıtrk Fı?lk!t>r/s* jıdli khaplannda bu komiyi ?ı ilgili gfimiy bilgiler bl1Lıiuıı^ıKüLdır. Bu sebeble burada iiteşiu sadece konumuzu ilgilendiren yönlerine değineceğiz.

Tilrk jiiitcıtnjisiiie göre. Tann Ülgen ınsiinLna rcfrj i gönderirken ocakla birlikte göndermiş i"(B Ögel, s. ^02) Duiii)isTyl;l *f'C'tk* ıL IÎLlı: hayaımda buyıık önemi v^ırdr. Bahaeddın Ögel'ın GölOıirk 'J ür^viş eftünesine düyan;ır,ık verdiği bibiye üürt de " AllLÎ ateşi, aile için , nilciiin aliisı lai'afııdün teşfçdîlrtiîşli [1](B. Ögcl . s 5l>2), Alanın bulduğu ate şi ^ılcdu stindünnedün dctnnı eltıratek bu bakımd;m Önemliydi.

Eski TİTİOcr tçin Ocağın devamı *da* aynen bir önem l^iyürdu. Ocığın sönmesi " ailenin bilnıc.'ii cfcnıekii. Vai<ui Turkteri ise aik üCafinıı hrç bir /rtiuaıı sönmeme:,] gerekcn, ıtmknddes bii ate? olarak ^örilrlerdi Bu ocsı^ı koruyan jıyncij bir ocifk ruhu dın vardı .Altay TiırftJeri ile Buı>üf MoğdlLıı yeni evlerine ms^niTİarkcıı JILCŞl de beraberinde gOlûrüi, sonra dn " üic* - ÎÎHÜ [J] İçin bir dua süylürlerdi. Rîinlcşlcr evlenip ayrıldıkları zaman da, en kilfûk oğul L'ski ^rcşin sjahib: olurdu (B Ögcl. s 5f)4 } Allay Ukrklürittde komşular yeni gelinin evine odını veya yakacak getirirler ve ocağa yerleçürersk " Kiiğnı luç bir ^aiiiiiu süıunasıiL" diye dua ederleidi, Buıyın Moğolları arasıısda çocuksu? kübnliinn benin ocumun üı>yi sö«dıı dedikleri lîilinnıekrcdir.t B. Ögel, s. 50? J.Yakut Türkleri "öciiguı ıruıhHdd^ «leşinin daima yanması, nesillerin çoğalması, ha^ruidiinri verimli uhıuısı içb dıuı ederJcrdi"(E, ÖgeU £- 5fi6), Dede Korkut'un " H;ık yjndsıi^Ti çıra£nfl *y.tm* tur&ıınN eklindeki duasında da büylc bir dilek Sakltdıi Bujjün Lly^ıır Tıırklcrindi; bJii:ii([iiii ^ıkatı diiEiirffim bollugııcı . berckeciı ve. rsfiılun bu ı^ırtlı olarak lulükki edilmesi *tk* bOvli; *tin* aılayıçlaıı gelmekledir,

BıiFnidil tıcm^n şunu rtü boEirtıiisk getekir ki. Dede Kürkııl Hiknyclen'ndc 0>Tita *aeak* , *ocağını tfinaıirtin* gibi ifndder du yer almakLadır Buradaki (MYıt lan "aîJü"ırı kastedildi^ anlaşılmakladır (*Ocftğuila hnnçiiaynı avrat gelatri* : *Ocnğtifm butrçıiıiyıı avrat gelmesin* , M. Eryn, d. 76). *Ocağını tâı'ı/tirüR* Lfitd^Niııdc i^t;" st>yuım iiıpurıu yük edin " iinliinn bıiİnimiakUıdnf *Oğîı -y- ila ikisim hır yirtfcn uhltirüfi. Ocağını . sûytntftfrtifi rHyii süyiaştiiter*, M. Er^in, 5. ifiK - 159 J, Bu nokiatlu Detk Korkui'un *Hak yanduratt çırtıgı/fi* yurrn /»a-M çeklındıiki cluy^ıykı *iTiık* , HL-rf^/ii *^onıhlnln* ifadeleri arasındaki iliçkinin İ-/4Il cdilinü'ii gerekir. Gaııa yör^ büiJar ayoi kükten, yani *ot / ocak Mm* kaynaklanan fatklı ifadelerdir, *ocak* îinlayışıtım prlgçya çatışı f""r^ kavramından dalıa üskiüif. Drnlîîî ütMiraki kültürel ciki leşi inler sonıiL-ıısda *çırnğ* öca^ıı ecrini nlmıştır t£ski [Llrkİcideki " Ocajjın sbnıncsin " dıtısı " çırağıJı yann dursını " şckJiııdc formalaşmıştır "Oea^iıı ıfâıynü^iıı " gibi çok eskilere dayanan btı duanın bugün

[1] Türkiye Dı>aı\et VnVfinn,a yiıvmlunan *hUm Amiktuped'isrivSt »fak* tefinn^i İçin *&&-fttk* ibtjniHU veri I mı ştırC Çili. *A,* a. 52}. Ijucmtıaslı *od + çak { ^ıkn^k*) ı Jup JdJıu SOılıD *ç-±c* değişmesiyle *odcak* . *d* sesinin düşme sıj'k de flr;jt blciiiiine gt! m i^ alması da mümkündür.

Anadohı'da olup da Uygur Türkkri anısında bnlrınmatışı. Uygur Türkleri urasında hunun yuijıc *^ntkttt oçürıtı^sÜk* vûVa *çırağını yakmak . cırcını yuıidurmak* Cüyı inlerinin külanllıflftsl *-çırağ* kçlımoahıin *rjvaku* VÜTIIII nlcbğmn bu komutr

Ateş uljıı insanlık Içnt ortak olan evrensel bir varlıktır. Dolaysıyla insanJsınn, çeşiİL ıtıillcılerin iiiuşlc ilgili benler dıışılnccleru sulup olıınalan gayet numıaldıı. Nildrinıjran ve Yıman ımlolûlılerinde de buna bei^eı Çenekler vardır. Mesela. Iran mitolojisinde ıumi/leyici olduğuna inanılan âlcsy evrem taratan Tamı Alilim Mis/da'ınn oklıdır, Zerdüşt ondan doğmuştur. Dolay£sıy];ı ;ı<eş /erdüçl laralhriynuırı taptığı İJIIKI varlık liiillın; gel iniştir Alcşktdc denen uıpnii ıkJ urdu yakıbn kuisaİ aECŞiıı sDnddnılıinuiMiisıiiû dikk-ıl rtliljrdi. "Atc^kakdcıı evlere almau meş do artık söndürül m ivdi " (IA. c. 4,, s, 53). Burada ıçılçça LifTfûldıjŞtı pi(w. Iran külrürimdc sneç ınsanl;ımı tupujjı bil lnjins;ı! vüriıtür ALcgin «(inmesi dcıuok. btfuıkıruı Lendilcnm karudııgıii^ ıuandıkljin Tîinnüsıı ın;ıhmnı kaluiiiliirı *yn* da ıiiîlkla^natıırı dtiııckıır. Alcsrn Möıuncıncsi veya sinıcllllnllrnc^ıesi bu bağlamda hayan önem mşınıakiadır. A\(ıı.şk<.L'dcden cvlarc uhıfan aıoçin soııdririıhıienıcsi ailoleml Küıismı dek TLinnyı yaııbaşjnflij lıissudip Düiın Lıiniîiyesiııdt yaşaitıa nn'Aı&uıuL İfade edcı. Aslında Dede Knjkııi'un *ffofcytmcUv'ciFiçıragttnyarıı tursun* ^Ündeki dtîîismın böyle bîr dini Ltınelc dayanılıp koliiyci) zarncdılcbıtır. Ancak diüiiıki *çırağ* taprlan *nesne* değildir fadece " Hak "in yaktığı bli ısıkur. Dalıa *ün* OIICTUITSI, Zcrdı^t dinindeki sundünümeyen ateşin Dede Korkut'iTn *dua* sırdaki " aile otiapimı veya so^nıı devanı eiüriİincsj " anlamı yoktur,

[h]Eski Yunan!Jİ;irtİJi VO KOnıalılitrda da ütuK kaiiiuıuıı bulunduğu bilinmekledir, Yılıiflılardfl HıÎSILÎl» Rcımalıliirda Vcsta oc;ık liinnc^sı olaiak göriıhır. Eüki VuiLin'dtı ve Rnmadii]ie; evin somncvıat bir ulcşe salıip nlın^ı islenirdi. Çıuıkıi -ıieşui Û inlenin atasımıı ölmeyen nıfmnu tonısil etliğine uıamlirdi Babfi eve geline? öuce allında kutsal yassı bir taç buUnıaıı ocağa odun ;inp HIC^Ü lapmırdı. Bu ocaj/m savaştaki asken koruduğunu in^ıılııdı. Ocak baçmdii bir fıkran nt^rak ycnıek yenir ve îiieşe yenilen şeyler, gı^ei kekulu ollar, çiçekln atılır, /eyUMyaâ', Ş3ıta'p serpilirdi. Böylece ate* dahd paılak lıale pelnilırrfi " (İA. c 4, s 53 >. Ciönıldıigıi gibi tolemiiinin çok gii?el bir ürncğiyle kjır^ı karşiyayı^. Alaıuıı ruhunun alr^lc: hırluiıılığıına. bunun SÎıVLIŞtakı askeri koruduıEiın;ı ın;>nmak loitıuizınc özgü bİT ö'/cllıkıir Üui'ada bunun çok dalıa eskilere dayandığı ^nla^ılnuıkladıi Aıcç aljnın (iTtnüytı nJıunu icırısıl elliği içıı süııdılrülmeniESi gerekir. I'ürkle-rdetı a um m *çırağım yakmak* veya <U3nın *{ırağım yundurmak* dcj'iımylû ifade cdilun sulu »CU^JIUEI söjıdiırıilmtimcsı bu nûkiHtla k-de pafalellik]jıwlı3rir Ancak Türklerde *ocuk* niiinın nılIU dc£ildu\ Yunan mitolojisiy sadece atamın Unsal bir cınancli. yani SÜ>III)Hlı devamım sembolize eden lıır ışıırclür.

Ayni geleneği hır de Amerikalı Ki'ildtriliiürde görmek mûmkii^diir: Alımsi Ali Arslan'ın verdiği bilgiye güre. Amtirifeii'ınıı Sııb - Artık bötjicsmdokı Kr/ildcrılilc; öten yakınlarının rırlılıuını ladnin elııck uma tiyi;) lır;r yıl inini ayında aie$ı doyunna lüreni düzenler *vç* löreııdcjıtcşc et atarlar fNcvm/, S 256). fituzey Ameıık,l'Jîihi SIÜUK f Su > diy(: adiriTithnlan Kiiildeııli kabildi ise " *eş* "e Ulu Ruh f Gök Taun /un yer yüzündeki ebedi tomsiltisi olbıak lıumıtt eder ve bu " mukaddes iiie^ "ıı el>cdı

j:m yağına, msuıhfl İJÜlml fiıınalıln undan IttmiteyecegiliG, köJû nıll!;ırdan kon>yiiaıAnıa ınanuiart Nevruz *s 256).* Sknı\ (Sn) Ki zilden lıIerJnıtı üudınnda kurulu ocaktaki kuisal mçç " Vakan - Tanka "yi. yanı Cük 1 ":1lın'yi temsil eiti£ı içm Hlous L SU)'kşbil<?si bıı aksı korumak ve devamlı ,vaı 1 nıasıtıı icmin çimekle gürelli ttec] bjr " ateş bckçfcl " l^yin tdcrler, çadıı'lar *hnşk&* brr yere laşındı^ı ?jni]^n bu ateş de meş bekçisi tarafındin hıdikic götüriUüı, bu ri]u[üidııles aöjç h^ aiıidiırnlmc^ [Nevruz, *a,* 265 >.

Görüldüğü ,çibı, sıınıtıcytn mukaddes nrı:^ Fstı Yuriaulılaida. İranlılarda, Türklerde ve Kr^tdenJiJerdc jucvtut ol.ıı bir inaunuJdTf. Bn Eck kaynaklı bir İLidisc midir yoksn kültür yayılmamın bu sonucu ımıılrır TIKICIMI ise antropolojik bir meseledir.

Hetıec iiihariytü, Düdc Kfiikın'nrt /M- _w?tt(/Ar™n *çtrağıtR ynrıa* bırsun duasıı;d^kı " çırajun .ÂlFlS ıJıırıuas] ", Th-gıır TiErkçesiiüJcki *çim&nı yükmik* vtya *çırağı.w yanslurmak* deyimiünndc ıfjıdc üdibıck ı&lencıı anlum " ^r]c otacımı. y;m[soy ın duranı eîriiilmKi " olup, bit eski '['liftlerin şannuiyin inanışından gelmektedir. Deyimde *ocuk* in ytTİni *çı/ağ* nlniijuı. han \'c Yuıtnsı nıttolüpileni^tlckL " sönmeyen aEeş " Taıınvıl v^ırhklır. bu "ais$"in söaıdtLrütnbcETıC^I btr çe^ıf Tanrıca ibadettir. Türklerde ates Tının degıl. Tanrı [jrafmdaıı mflSflnlanıı yararlaıımnlan için g[illegilen bir nc&m:dir(*B.* ÖgeL s. *5i)2).* Tlirktcrin ateçe verdikferi değci ik fnuılıUıınn. Yunanlıliin IUCŞ uiiingı atastndı f:ırk vardır Dodc Koıkui'ım diiiisındrı bir lEinıfian SJınani-rJıı ^laı^nıdcıı gelen *01* yrt tla flr^A$_T$ ^™,g]Ü yer tfegişiirerek İran külıtiryle tcnıas cdeikcıı, cliği3i Larafum *Uak* k di mesiyle birlikte İslamı renk kazanmıştır.

KISALTMALAR:

B. Ügeİ .= Proî. Dr. Bahrtlin <^\, l'ürk Mimlojisi. İL Ül1, TPrk Tarih Kunmiu Basımevi. Ajıkftra, 1995.

EDPT; ^ Sir Gerard C3aıisii"$_T$ A^n nıoly^ical Dictionary of Pre-Thirteenth-CcnıınıyTuriü?lt.0xCcjKİ-a£tli6cIarL:n[iün prfös, 1572.

İA_ = TıiFkjye Dıyüiıei vakfu Tsktıa Ansiklopedisi, Qlı 4, İMuribul, 1991.

M. Eigîıt = Prof. Dr Mııliarrom Erg]n, Dctie Korkui Krlnb* 1, Türk LJil Kmanıii yayınları : *ifi'J.* Anlüira. *l'J'Jİ.*

Nevrız = Yavıiıa Ra^ilüyan: Prof, *Di,* Şadjk Turrtl, Npvrıız. Aiaiürk Kültür Merkezi Yaymı. Syyı: 10ü, ankara. *I)95.*

TDEA.D. - Trtı-k r>TTl ve Edcfiyiih AraşJırnıalrtn DÜTJ-lS] $_P$ VTI$_P$ Ege Üniversitesi Edebıyat Fakullcsl yay inleri, İzmir 1993.

UTİ1. = Uî'gurTilitıiflt/iilı1ıkLııûıij . 2. Millcıler Neşriyatı, Pekin, 1991.

UTIFBS, = ftc\'eydullab TTemciıılluK Uvgıu' Tilının İzahlık Frazeologıyilik Binkmjlci $û/lilgıl, Şuiüang İk1k hicçrıyaıı. Ürünıçi. ÎÎKS4.

Wot: BU >H2i 5 - Lıf Ettim l'J5ft laı-ihlcrinde Koma Seîçuk Üniversitesi'nde yapılan Ulnsltif arası Dede Korkıı Bilgi Sülı>ıı'dc bildin •larak sıuıulıuıuştur.